

4. ETT FENOMEN MED MÅNGA RELATIONER

I KAPITEL 2 POÄNGTERADES inte bara behovet av att reflektera över personliga förhållningssätt till friluftsbegreppet och behovet av breda diskussioner när det gäller friluftsliv som forsknings- och planeringsfråga. Där lyftes också fram behovet av normativa – idéburna – bestämmningar av friluftsbegreppet. Detta som en del i samhällsdebatten och på så sätt ett underlag för inte minst planering för friluftsliv. Typiskt för normativa definitioner är att de i stor utsträckning skapas i relation till och i konflikt med andra begrepp och andras intressen av att definiera friluftsbegreppet. I det här kapitlet ska vi därför fördjupa oss i några av friluftslivets relationer till vad vi ser som särskilt relevanta andra områden, nämligen idrott, miljöengagemang, hälsa och regional utveckling (förutom turism som är en del av denna boks anslag och som behandlades i kapitel 2).

Friluftsliv och idrott

Olson (1987:18) påpekar att när en idrottsutredning lades fram 1969 fick »Idrott ... stå som den 'samlade beteckningen' för både idrott och friluftsliv«. Det här var ett perspektiv som var mycket främmande för många av friluftslivets företrädare. Vi kan också se en tydlig reaktion i den definition av friluftsliv som görs i en departementsskrift 20 år senare – en skrift som samtidigt kan ses som en viktig startpunkt för det ökade statliga engagemang för friluftsliv som i mycket är denna boks referensram. I skriften från 1999 kan vi bl.a. läsa: »Friluftsliv bör definieras som 'vistelse och fysisk aktivitet utomhus för att uppnå miljöombyte och naturupplevelse utan krav på prestation eller tävling'« vilket ju också vi har som utgångspunkt för denna bok. Departementsskriften förtydligar sedan att en given utgångspunkt för utredningsgruppens arbete »har varit att det statliga friluftsstödet inte längre skall ses som en del av statens stöd till idrotten« och för detta hänvisar man till förslagen från den då senaste idrottsutredningen som sade att »tävlingensinslaget i flertalet friluftsförbund är helt frånvarande eller starkt nedtonat«. Istället lyfter departementsskriften fram att »utöver att stimulera till ett ökat friluftsliv handlar det för friluftsförbunden mer om att värna miljön eller främja säkerhet« (Statens stöd 1999:9 och 19).

Definitionen av »idrott« blir central i den »kulturkamp« det har varit och är i förhållande till friluftsliv. Så här står det t.ex. i utlysningstexten till akademiska tjänster i idrott: »Vi definierar idrott som 'all fysisk aktivitet genomförd med målet att främja fysisk och psykisk hälsa, rekreation, tävlingsprestation och estetisk upplevelse'«. Det är ju en mycket bred definition och många skulle inte ha någon svårighet att definiera in även »friluftsliv« i detta. Friluftsliv är också ett av de områden som idrottshögskolor och idrottslärarutbildningar arbetar med.

Ett viktigt principproblem som detta illustrerar är skillnaden mellan formella definitioner, som den återgivna ovan, och samma ords »laddning«. Vi kan ta ett exempel från den allmänna debatten och erinra oss att begreppet »folkhem« från början myntades från konservativt håll i det svenska 1900-talets början. Men det är uppenbart att all användning av detta ord i dag måste ta hänsyn till dess senare helt centrala roll inom det socialdemokratiska samhällsbyggandet. Skall man använda ordet folkhem idag så är det nödvändigt att på olika sätt väga in inte bara ordens ursprungliga och/eller av några givna definitioner. Man måste också väga in ordets »laddning« och inte sällan upptäcka att detta innebär att något annat ord, alternativt kompletterande prefix eller suffix,¹ sannolikt är nödvändigt för att ordet skall fylla sin tänkta roll. Laddningens betydelse är särskilt stor om vi diskuterar begrepp som är allmänt använda i samhällsdebatt och media samtidigt som de flesta människor personligen stiftat närmare bekantskap med det. Idrott är uppenbart ett sådant begrepp som det finns all anledning att tro är mycket svårt att »ladda om« för att t.ex. tillfredsställa friluftslivets företrädare – vilket den moderna friluftsideologiska debatten också tydligt visat.

Vi kan här anknyta till idrottsfilosofen Claudio Tamburini vid Göteborgs universitet (Feldreich 2000): »Idrottsfilosofin har vissa vedertagna definitioner av vad idrott är: Idrott ska vara en fysisk verksamhet, den ska finnas i tävlingsform, den ska vara historiskt etablerad och utbredd och den ska vara organiserad med idrottsledare, domare, aktiva och med eget regelverk«. Det är bara att konstatera att flera av dessa fundament står i direkt konflikt med vad många anser är mycket av »friluftslivets« och »naturkontaktens« egenart t.ex. idrottens tävlingsform och regelverk. Så även om det finns många viktiga överlappningar, t.ex. »multisport«², så är det viktigt att veta i vilken utsträckning det är idrott eller friluftsliv man har som utgångspunkt för rekreationspolitik, pedagogik eller fysisk planering.

1. Kompletterande inledning eller avslutning av ett ord, typ t.ex. *naturturism* eller *turismnärning*.

2. Här är tendenserna till sportifiering av friluftsliv av särskilt intresse (Arnegård & Sandell 2009).

Miljöengagemang och friluftsliv

Bidrar friluftsliv till miljöengagemang? Denna fråga finns all anledning att diskutera men i pedagogiska sammanhang tycks man ofta ta sambandet för givet. Kopplingar finns med all sannolikhet men är inte enkla. Ett förslag på ett mer komplext samspel mellan friluftsliv och miljöengagemang har Sandell gjort där han skiljer på olika typer av friluftsliv och olika grad av miljöengagemang (i Brügge et al. 2007:218). Det har också gjorts en del forskningsöversikter, t.ex. Öhman (2003) och Rickinson et al. (2004). Se även kapitel 9 i denna bok. Generellt är det rimligt att anta att friluftsliv i sig kan motivera till engagemang i miljöfrågor och exempelvis ungdomsföreningen Fältbiologerna hävdar att miljöengagemanget har sitt ursprung i känslan för naturen (om Fältbiologerna se Klöfver 2008). Denna känsla grundar sig då i egna upplevelser av naturen och i den kunskap om ekologiska samband som man därmed kan få. Men man skulle även kunna tänka sig den omvända ordningsföljden att miljöengagemang stimulerar till intresse för vistelse i naturen. Ett viktigt perspektiv är naturupplevelsens tänkbara betydelse för en djup känsla av sammanhang och tillhörighet som gör ett mer miljövänligt beteende till något självklart. Det är då inte så mycket en uppoffring att vara miljövänlig utan mer en konsekvens av något som kanske kan liknas vid en hemkänsla och vänskap med miljön/naturen (jfr. Faarlund 1990). Vi kan notera att i en nationell enkätundersökning om friluftsliv och naturturism i Sverige genomförd av forskningsprogrammet »Friluftsliv i förändring« så var det omkring hälften som uppgav att de helt instämmer i att de får ökade insikter om samspelet i naturen och en känsla av att själva vara en del av den, när de vistas ute i naturpräglade miljöer och endast ett fåtal höll inte med för egen del (Fredman et.al. 2008b).

Pepper har diskuterat miljöengagemangets idéhistoriska och sociala bakgrund (1996). Han menar att miljöengagemang är en del av en större, civilisationskritisk rörelse som också innefattar andra åsikter än dem som berör själva naturumgänget. Bramwell (1989) har visat att miljöengagemanget från 1800-talets slut fram till idag varit nära förknippat både med den vetenskapliga ekologin och med en mer romantisk känsla för naturens sammanhang. Ur denna koppling har en politisk ideologi växt fram. Att medborgarna får tillfälle att upplevelsemässigt och känslomässigt befinna sig nära naturen är ur en sådan utgångspunkt avgörande för solidaritet med bevarande av biologisk mångfald och med planering för hållbar utveckling.

Att studera »miljöengagemang« är naturligtvis av fundamental betydelse för samhällsvetenskaplig miljöforskning. Inte minst är det av intresse att försöka mäta graden av miljöengagemang, kopplingar till olika bakgrundsfaktorer (t.ex. friluftsliv) och till miljövänligt beteende. Samtidigt, som redan påpekats, är detta mycket komplexa frågor och någon kungsväg till ett ökat miljöengagemang hos allmänheten har

av uppenbara skäl ännu inte påvisats. Ett av de mer frekvent använda instrumenten för att mäta miljövänlighet bland allmänheten är den s.k. NEP-skalan (new environmental paradigm; senare föreslagen att bli förnyad till New Ecological Paradigm; Dunlap et al. 2000). Tanken är att denna skala skall mäta grundläggande förhållningssätt med avseende på människans förhållande till naturen. Återkommande drag är att skalan antyder ett starkare engagemang bland yngre, välutbildade och urbana personer.

Även om NEP-skalan förmår beskriva förekomsten av ett grundläggande förhållningssätt (ett Environmental eller Ecological Paradigm) så vill vi peka på svårigheten att bedöma om detta perspektiv leder till eller involverar ett mer miljövänligt beteende i en mer handfast bemärkelse (resursanvändning, återbruk, konsumtionsvanor etc.) – något som naturligtvis är fundamentalt. Lite tillspetsat kan man tänka sig den urbana, unga storstadsmänniska som inte bara svarar »rätt« på alla NEP-frågor om att människan inte bör dominera naturen och även rapporterar sin långt drivna sopsortering – men som samtidigt flyger till London över helgen för att shoppa. Samtidigt som den äldre, lägre utbildade småbonden i glesbygd svarar ja på motsvarigheten till frågan om »humans have the right to modify the natural environment to suit their needs«³ och ställer sig tveksam till om »plants and animals have as much right as humans to exist«⁴ eller att »if things continue on their present course, we will soon experience a major ecological catastrophe«⁵ – och därför får en låg ranking på NEP-skalan; samtidigt som han lever mycket nära naturen, eldar med ved och inte gör av med särskilt mycket materiella resurser i övrigt.⁶

Ett ytterligare problem med NEP-skalan är att den uttrycker en värdering, nämligen att instämmande i utsagor om hållbarhet innebär en form av högre medvetenhet om miljöfrågorna än instämmande i mera konkreta påståenden om enskilda miljöproblem. En bakomliggande tankefigur är att debatten om miljö- och resursfrågorna under ett antal decennier gått mot en högre medvetenhet. Invändningarna mot att instämmande i abstrakta påståenden om ett synnerligen svårfångat begrepp som »hållbar utveckling« skulle innebära en högre form av medvetenhet förefaller uppenbara. Lindén visar (2001) att befolkningar i olika länder rankar

3. »Människan har rätt att förändra naturen för att den ska passa hennes behov«.

4. »Växter och djur har samma rätt att existera som människor«.

5. »Om saker fortsätter som nu, kommer vi snart att få uppleva en storskalig ekologisk katastrof«.

6. För en översikt över NEP skalan och studier som gjorts utifrån den, se Dunlap et al 2000; och för ett vidare resonemang om pedagogiska aspekter på miljöengagemang, se Sandell et al 2003 och för en särskild forskningsöversikt över samspelet mellan friluftsliv och miljöengagemang se Öhman 2003.

miljöproblemen olika, men att de problem som upplevs i vardagen, som dåligt dricksvatten eller luftföroreningar, genomgående rankas högt. Däremot rankar medborgare i utvecklingsländer globala miljöfrågor som allvarligare än medborgarna i senindustriella länder (ibid:30). Guha (i Guha & Martinez-Alier 2000) beskriver den västerländska miljörörelsen som en »full belly environmentalism« – de mätta magarnas miljöengagemang. Han menar att den västerländska medelklassen, som lever mycket långt från ett dagligt slit för överlevnad, förespråkar att man skyddar naturen från människan utan att ta hänsyn till dem som dagligen får sin försörjning därifrån. Särskilt riktar Guha sin kritik mot den så kallade djupekologiska rörelsen, som han menar representerar ett dualistiskt tänkesätt, där naturen och samhället hålls isär och där vetenskapen får rollen av att precisera hurdan naturen skall vara och hur den skall användas. Att med bil ta sig ut till vildmarken för att konsumera landskapet som en upplevelse är enligt Guha även det ett utslag av konsumtionssamhället (ibid.).

Sammantaget är samspelet mellan friluftsliv och miljöengagemang mycket komplext, något som samtidigt inte bör förvåna då båda begreppen är svårfångade. Hur mycket och vilket friluftsliv bör krävas för att någon anses vara friluftsenagerad? Hur mycket och vilket, praktiskt och intellektuellt, miljöengagemang bör krävas för att man skall anses miljöengagerad? Samtidigt är det rimligt att tro att konkreta upplevelser hos allmänheten av natur och av människans beroende av naturen är fundamentalt för miljöengagemang i ett demokratiskt samhälle. – Och att ett av de viktigaste områdena för dessa upplevelser är friluftsliv och naturturism.

Friluftsliv, folkhälsa och samhällsekonomi

Nittiofyra procent instämde i påståendet »att vistas i skog och mark gör mig avspänd och harmonisk« när Nils Uddenberg i en enkätundersökning studerade »moderna svensksars syn på människans plats i naturen«. ⁷ I en nationell enkätundersökning kan vi notera att medianvärdet för självskattad hälsa (på en skala från 0–100) sätts till 80 av de svarande men om inte möjligheten att utöva friluftsliv under det senaste året hade funnits så sjunker medianvärdet för självskattad hälsa till 50 (Fredman et al. 2008b). Det är knappast någon överdrift att påstå att hälsorelaterade ansatser är en av friluftslivets viktigaste relationer idag. Det också viktigt att se att det handlar om ett brett hälsoperspektiv inkluderande fysiska, psykiska och sociala aspekter. Det gäller både frågor om att bibehålla och understödja hälsa liksom att behandla sjukdom. Som exempel på

7. Uddenberg 1995:177.

den första understödjande ansatsen kan vi nämna en så grundläggande sak som att röra på kroppen – t.ex. genom att bedriva friluftsliv. Som exempel på det andra, den behandlande ansatsen, kan vi peka på den gamla traditionen att dricka brunn på kurorter eller att andas frisk luft på sanatorier som ett led i sjukdomsbehandling.⁸ I vilket fall är det idag självklart att fysisk kroppsrörelse i naturpräglade landskap (friluftsliv, jogging, stavgång, skidåkning, skogsvandringar etc.) är en huvudstrategi när det gäller att få en urban befolkning att röra på sig. Från dessa medicinska och naturvetenskapliga perspektiv på friluftsliv och hälsa kan vi sedan se ett långt kontinuum av olika mål och ambitioner bort mot mer subjektiva och mentala perspektiv. Det handlar i det senare fallet ofta om mer existentiella teman i linje med att se friluftslivet som ett egenvärde som nämndes i kapitel ett. Det påminner oss om naturkontaktens betydelse för hälsa och livskvalitet som en betydligt djupare och vidare fråga än friluftsliv som bara ett sätt att röra på sig.⁹ Om vi återknyter till diskussionen kring figur 2:3, om hur friluftsliv kan ses både som ett medel och som ett egenvärde och med en spänning mellan ett evolutionärt och ett kulturellt grundat tolkningsmönster, så gör hälsofrågan förstås ett antal olika reflektioner möjliga. Exempelvis:

- att det är en evolutionär nödvändighet att röra på kroppen för att inte bli sjuk är ett självklart påstående och relativt lätt att vetenskapligt bevisa, men att däremot påstå att det är evolutionär nödvändighet att röra på sig just i naturpräglade landskap är betydligt svårare att bevisa;
- däremot kan man belysa hur man på olika sätt, bland olika grupper, i olika tidsperioder och med olika argument har ansett det nödvändigt att ha kontakt med naturpräglade landskap;
- man kan också genom redovisningar av hur olika personer och grupper upplever att vara i naturpräglade landskap, t.ex. genom friluftsliv, visa på dettas betydelse för dessa personer och grupper;
- huvudfrågor om man i första hand ser friluftslivet som ett medel (i detta fall för hälsa) blir då att försöka bevisa dess för- och nackdelar i förhållande till andra medel (i termer av t.ex.: samhällskostnader, individuella kostnader, motivation, uthållighet, andra värden, utrustnings- och kunskapskrav, miljökonsekvenser, möjligheter och svårigheter att nå olika grupper);

8. I det senare fallet särskilt tuberkulos – vilket också visar på behovet av att metoden kritiskt utvärderas mot andra metoder som kan tillkomma t.ex. antibiotika.

9. Se vidare om friluftsliv/naturkontakt och hälsa av svenska författare i t.ex.: Grahn 1991b; Grahn et al. 1997; Nordström 1994; Norling 1995; Åkerblom 2003; Hartig et al. 2003; Johnson & Tenngart 2005; Ottosson & Ottosson 2006; se även www.halsansnatur.se där bl.a. översikter över svensk och engelskspråkig litteratur finns.

- det är här förstås viktigt med ett brett och mångvetenskapligt perspektiv på hälsa (understödjande, behandlande, för stressåterhämtning, kroppsligt, mentalt och socialt)
- om man, t.ex. utifrån utsagor från olika grupper, i första hand ser friluftslivet som ett mål och egenvärde som synes inkludera hälso-befrämjande och läkande egenskaper blir det viktigt att belysa hur detta upplevs, vad som verkar vara hindrande och befrämjande för att det skall fungera för dessa (vilka landskap, aktiviteter etc.).

Sammanfattningsvis förefaller det viktigt när det gäller friluftsliv som medel för hälsa att inte bara försöka beskriva dess effekter (underförstått jämfört med att inte använda friluftsliv) utan att i större utsträckning utvärdera friluftsliv relativt andra tänkbara metoder (typ: idrottshallar och kulturarrangemang) utifrån vad det är för hälsounderstödjande eller sjukdomsbehandlande effekt man är intresserad av. För fullständighetens skull bör förstås också påpekas att friluftsliv kan innebära hälso- och skaderisker, allt från skoskav på fjällvandringen och magproblem på grund av dåligt badvatten till överkänslighet för getingstick och att ramla ner i glaciärspäckor. Ur ett myndighetsperspektiv liksom för företag innebär det här en del inte helt lätta frågor om ansvar, anvisningar och förebyggande åtgärder i landskapet. En annan viktig aspekt på detta är för- och nackdelar med licensieringar för att leda olika typer av aktiviteter vilket är mycket vanligt utomlands och vars betydelse ökar i Sverige. Å ena sidan är det ofta nödvändigt med stränga kunskapskrav för riskfyllda aktiviteter som dykning, klättring eller forsränning, å andra sidan finns en risk för minskad självtillit och frihet liksom ökad oro om sådana krav börjar tillämpas på allt fler aktiviteter.

Folkhälsa, sjukskrivningar och livskvalitet är även relaterade till ekonomiska aspekter (Lindgren & Bolin 2006). Att friluftslivet i sin helhet har en mängd ekonomiska effekter är uppenbart – från överlappningen mot turismens lokala, regionala, nationella och globala ekonomi, till friluftslivrelaterat mode och som del i ekonomiskt relaterade livskvalitetsfrågor. Eller med andra ord, betydelsen av naturturism som underlag för arbetstillfällen i glesbygd vilket gör det möjligt att bo kvar i en älskad trakt kanske är en lika viktig hälsoeffekt av friluftsliv som ytterligare några stavgångare i den tätortsnära skogen. Vi kan också notera att möjligheter till friluftsliv helt eller delvis hade påverkat valet av boende för fyra av tio svarande och nära 90 % menade att utomhusvistelse gör deras vardag mer meningsfull när de tillfrågades i en nationell enkätundersökning (Fredman et al. 2008b).

Friluftsliv, lokal livskvalitet och regional utveckling

Om vi lägger följande två citat bredvid varandra (hämtade från Sandell 2001a) så framgår det med all önskvärd tydlighet hur olika synen på friluftsliv, naturvård och turism kan te sig från olika horisonter. Så här skrev Lage Karlsson i Fjällklubbsnytt (2/87) i sin artikel om det då aktuella förslaget om en ny stor nationalpark i Kirunafjällen:

Tänk om hela fjällkedjan vore nationalpark! Då hade Stora Sjöfallet fortfarande gjort skäl för sitt namn. Ingen Suorvadamm, inga kraftverk i Ritsem, Vietas eller Seitevare. Inga stora kraftledningarna som korsar landskapet. Inga stora turistanläggningar i Riksgränsen, Björkliden och Kvikkjokk. Inga liftar, slalombackar och annan turistisk infrastruktur. Ett enda stort rekreatiomsområde för naturälskare, fjällvandrare och forskare utan risk att bli störda av motorbuller. Vilken önskedröm! Vilken utopi!

Vi kan jämföra detta med följande citat från en insändare i Norrbottens-Kuriren om samma fråga och från samma tidsperiod:

Om det skulle bli så olyckligt, att Kiruna kommuns naturområden skulle bli nationalpark, då skulle Kiruna kommun tappa sin nuvarande 'identitet', sin 'dragningskraft' och 'nuvarande lockelse' till total 'frihet' att jaga, fiska, ströva samt göra fjällvandringar och erhålla naturupplevelser under naturliga förhållanden i en för Europa ovärderlig kvarvarande natur. Bara ordet 'nationalpark' tar bort friheten till naturen, oavsett de aktuella uppluckrade reglerna gällande nationalparksförhållanden.

Vi kan här återknyta till den ekostrategiska begreppsram som introducerades i kapitel 3 (hämtat från Sandell, 2000b) och notera de grundläggande motsättningar som finns mellan olika perspektiv på vad som är en önskad samhällsutveckling när vi rör oss vänster–höger respektive upp–ned i figuren (jfr. t.ex. figur 3:2 och 3:3). Det handlar om hur markanvändningsplanering ofta blir en fråga om »exploatering« respektive »bevarande« (uppåt–neråt i figuren). En parallell till den vågräta dimensionen – om utgångspunkt i viss funktion eller i visst landskap – är de planerings-teoretiska traditionerna »rationalism« och de kritiska motrörelser mot detta under begrepp som »social learning«, »social mobilization« och »kommunikativ planering«. De senare lyfter ofta fram lokalsamhället och innevanarnas egen roll i planeringen. Den förra, rationalistiska, traditionen inkluderar både en marknadens rationalitet och en social rationalitet definierad utifrån kollektiva intressen. Men i båda fallen kännetecknas rationalismen just av att man utgår ifrån funktionalism (vilken funktion man är intresserad av att sätta i centrum). När så en plats funktion för ett visst syfte tagits som utgångspunkt följer funktionsspecialisering och funktionsseparering. Funktionssepareringen innebär att olika funktioner åtskiljs i rum och/eller tid – cyklar för sig och bilar för sig i stadslandskapet. Men det kan även gälla att skilja på »vild« och »brukad« mark. Där den förra specialiseras med hjälp av reservat, skötselföreskrifter och

besöksnäring och den senare specialiseras med hjälp av maskiner, kemikalier och forskning utifrån något mål, t.ex. stort antal kubikmeter massaved om det är skogsmark.

I mer konkreta termer, och med en snegling åt den svenska fjällregionen, så skulle en lite spekulativ och tillspetsad kategorisering av olika utvecklingsperspektiv kunna se ut som det som är skrivet med fetstil i figur 4:1. Vi bör här notera både den grundläggande orienteringen längs den vågräta axeln, alltså i vilken utsträckning som den storskaliga produktionsspecialiseringen eller de lokala förhållandena är utgångspunkt för utvecklingssträvanden. Något vi känner igen i termer som »Top/Trickling Down» respektive »Bottom-up» eller »Internationell konkurrenskraft» respektive »Lokal självtillit». Här bör också påpekas den principiella skillnad som ligger i orden »eller...» respektive »med...» på figurens vågräta axel då den funktionella specialiseringen till vänster i princip handlar om att i större utsträckning *välja* vad som har högst prioritet. Detta till skillnad från mer »underifrån» orienterade utvecklingsperspektiv till höger som i regel lyfter fram en mångfald av näringar och betydelsen av integration och »mångsyssleri». ¹⁰ Poängen med den här typen av begreppsram är att vi kan diskutera konsekvenser av olika planeringsstrategier. Exempelvis i termer av vilken typ av regional utveckling som sannolikt är lättast att känna sig hemtam i för grupper knutna till olika typer av friluftsliv och naturturism och var troliga konflikter och konkurrerande intressen ligger.

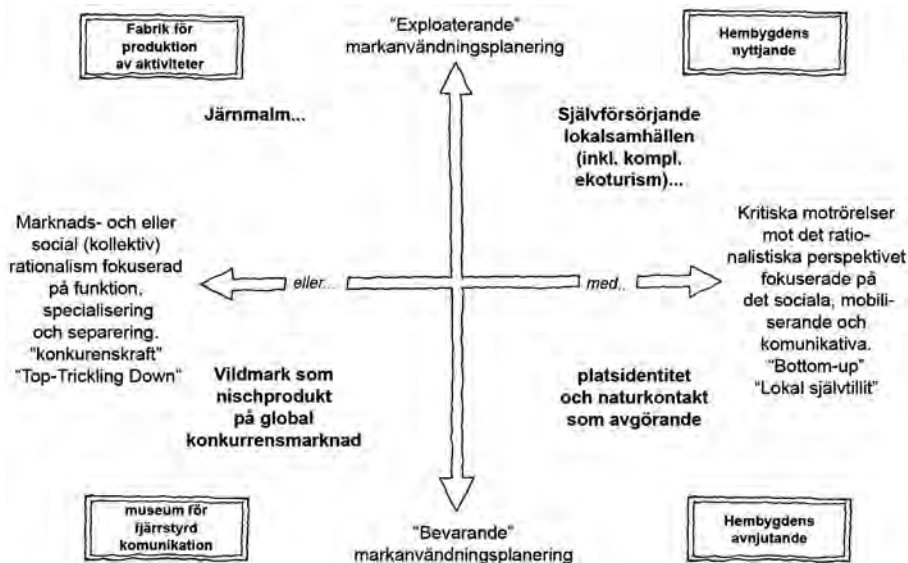
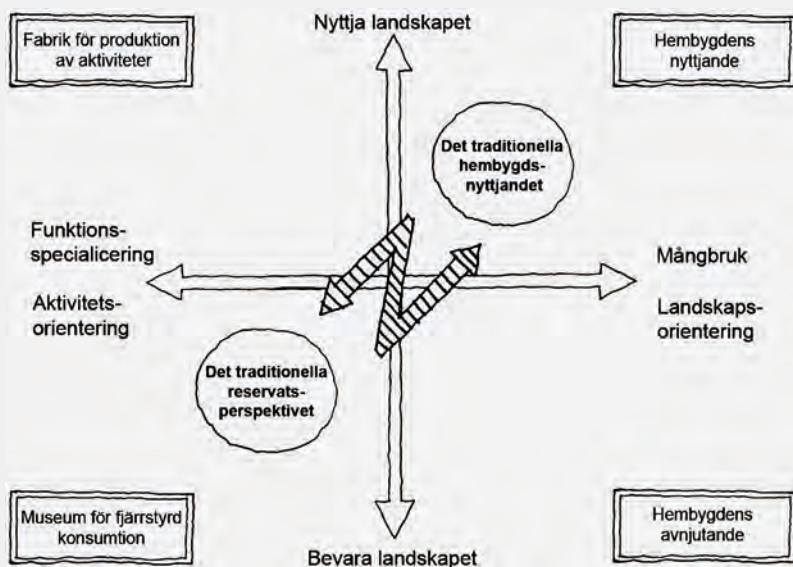

Fig. 4:1. Den ekostrategiska begreppsramen tillämpad på utvecklingsfrågor, samhällsplanering och regional utveckling (se vidare i texten; från Sandell 2000b).

10. Exempelvis det förindustriella jordbrukarsamhällets kombination av areella näringar, eller hur detta i dagens kust-, skogs- och fjällbygger inte sällan kombineras med turism och lönearbete.

KIRUNAFALLET

Detta kapitel avslutades med refererat av två röster om ett nationalparksförslag i Kirunafjällen i slutet av 1980-talet. Det var dels en utopisk förhoppning om att hela fjällkedjan skulle bli nationalpark skrivet i Svenska Fjällklubbens tidskrift, dels en insändare i lokaltidningen med rakt motsatt budskap. I korthet gick det aktuella nationalparksförslaget ut på att etablera en ovanligt stor nationalpark i Kirunafjällen (Europas största) inkluderande ett intensifierat utbud för turister (informationscentrum och zonering; inte minst utifrån internationella förebilder), samt att göra en kraftig satsning på planering och skötsel i en ny och mer lokalt förankrad förvaltningsform.¹ Motståndet bland lokalbefolkningen i Kiruna var framför allt grundat i deras oro för inskränkningar i det traditionella nyttjandet av området för jakt, fiske och snökoteräkning. Samtidigt som den lokala insändaren publicerades, hösten 1988, samlades i Kiruna in över 15 000 namn mot nationalparksförslaget. Förslaget lades också efter en intensiv debatt på is för överskådlig tid.

Figur 4:2. En illustration till motsättningen kring nationalparksförslaget i Kirunafjällen i slutet av 1980-talet med hjälp av Sandells ekostrategiska begreppsram (se kapitel 3 och Sandell 2005).

1. Se vidare i Sandells återblickande forskningsrapport (Sandell 2000b) och projektets slutrapport Naturvårdsverket (1989) samt Sandell (2005) där detta fall knyts in i en vidare historieskrivning och jämförs med två andra reservatsfall (Kiruna biosfärområde och Södra Jämtlandsfjällens nationalparksförslag). Se även de övergripande och framtidsorienterade naturvårdsdiskussionerna i Lundgren (2009) eller den internationella översikten Frost & Hall (2009).

Huvudaktörerna i diskussionen var Naturvårdsverket som drev förslaget tillsammans med framför allt Norrbottens turistråd, mot ett lokalt motstånd kanaliserat genom framför allt Kiruna Jakt och Fiskevårdsförening. Nationella företrädare för naturvård eller friluftsliv som Svenska Turistföreningen, Naturskyddsföreningen eller Friluftsförbundet syntes inte så mycket när debatten gick som hetast. Detta var troligen bl.a. beroende på att man upplevde att förslaget präglades av för mycket exploatering för de mer »puristiskt« orienterade (som prioriterar naturnärhet, enkelhet och att rå sig själva i friluftslivet; se vidare kapitel 3), och det fanns inte heller något akut hot mot området. De mer tillfälliga friluftssintressenterna, t.ex. de som går en fjällvandring ibland som ett fritidsintresse bland många andra, är i allmänhet inte organiserade så att de får särskild information om den här typen av frågor, och man har inte kanaler för att föra fram sina eventuella åsikter i saken. Orsaken till att nationalparksförslaget inte blev genomfört kan ses bl.a. som en »brist på allianser«. Många kände att för dem främmande element var centrala i parkförslaget samtidigt som man inte litade på att de egna perspektiven (som också sades finnas med) verkligen skulle få tillräcklig tyngd i praktiken och i det långa loppet.

Beroende på Kirunabornas upplevelse av hot mot pågående markanvändning och ett sedan tidigare djupt rotat misstroende mot centrala myndigheter – inte minst Naturvårdsverket – lades alltså nationalparksförslaget på is för överskådlig tid. Nationalparkens eventuella möjligheter upplevdes av Kirunaborna vara mindre värda än den betydelse man tillmätte de restriktioner man räknade med skulle bli följden för den på orten vanliga användningen av de omgivande naturområdena. I figur 4:2 har Sandell tillämpat sin ekostrategiska begreppsram för att illustrera den huvudsakliga konflikten bakom att nationalparksförslaget lades på is.

